DIALOGISMUL – PRINCIPIU DE PREZENTARE POETICĂ. OMUL ŞI REALITATEA SOCIALĂ ÎN LITERATURA POSTSOVIETICĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

Conf. univ. dr. Aliona GRATI
Institutul de Filologie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei

Abstract

The subject of post-sovietism has become symptomatic for a cultural age from the history of Eastern European countries. For the citizens of the Republic of Moldova, the political regime shift after the 90s meant an opening towards Romnain spirituality and the values of the West that had been clogged by the previous dogmatic ideologies. New relationships bring substantial shifts to the mental structure of an individual that had been living under a totalitarian regime that had a distorted way of communication, locked in dogma and ideological monologism. A key-role was played, in the cultivation of lucid thinking and opening towards other cultures, by such writers as Emilian Galaicu-Păun, Vitalie Ciobanu, Vasile Gârneţ, Grigore Chiper, Mihai and Sandu Vakulovski, Dumitru Crudu, Constantin Cheianu and many more, also surnamed "Post-sovietics" and / or postmodernists. The paper deals with the dialogic forms of poetic presentation of the individual and of social realities in the works of these writers.

Postsovietismul a devenit o temă simptomatică pentru o epocă şi o vârstă culturală în literatura ţărilor din fostul imperiu. Noile deschideri şi relaţii au adus modificări substanţiale în structura mentală a individului până atunci trăitor într-un regim totalitar şi autist, al cărui discurs politic a degenerat într-un model de comunicare distorsionată şi dogmatică. Dizolvarea imperiului sovietic a impus literaturii ţărilor Europei de Est iminenţa unei conştiinţe dialogice şi interactive, în stare să surprindă noi forme de textualizare şi reprezentare a realului în raport cu valorile civilizaţiei şi culturii occidentale. Respingerea iluziilor şi a idealurilor utopice, închise în sine, ale realismului marxist-comunist despre „omul socialist", integru, trăind într-o „societate perfectă", noul mod de a fi şi a gândi, ancorat în contextul istoric şi în cotidian au fost primele evidenţe ale unei sincronizări autentice cu modelul european. Primii care au reuşit să treacă peste limitele de limbă şi de cultură şi să se intergreze în raţiunea modelului interactiv deschis, Aleksandr Soljeniţân, Vladimir Bukovski sau Venedikt Erofeev, Milan Kundera, Ismail Kadare, Czeslaw Miłosz sau Adam Michnik etc., au constituit factorii morali care au contribuit la căderea comunismului sovietic.

O cultură are obligatoriu nevoie de un termen extern de referinţă, de un centru exterior care să-i condiţioneze fundamental existenţa – spunea cândva ilustrul critic Eugen Lovinescu. Una dintre cele mai mari provocări ale scriitorilor români de la est de Prut la momentul actual

BDD-A23582 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:20 UTC)

este integrarea în spiritul şi mentalitatea europeană. Aderarea României la Uniunea Europeană consemnează neapărat noi recontextualizări şi resemnificări culturale, lingvistice şi literare care, cu întârziere mai mică sau mai mare, marchează în acest sens şi arealul de la est de Prut. Ralierea la valorile civilizației şi culturii europene, implicit, la identitatea românească a devenit de mai mulți ani imperativul şi subiectul cu cea mai mare incidență ale demersurilor publicistice de la revistele *Contrafort*, *Sud-Est cultural*, *Literatura şi arta, Semn, Metaliteratură* ş.a. Fixați pe ideea integrării, tinerii scriitori din Republica Moldova fac eforturi apreciabile de însuşire şi inițiere a cititorilor în ritualurile şi obişnuințele exercițiului democratic: toleranță, diferență, pluralism, echitate şi adevăr etc.

Încă prin anii ’90, sub presiunea noilor semne culturale, unii scriitori din proaspăta republică suverană, mai ales printre cei mai tineri, au fost nevoiți să recupereze decalaje, să-şi multiplice mijloacele de expresie pentru a re-compune şi a re-defini o cu toul altfel de lume. Porniți să polemizeze cu orice formă de închidere în dogma limbajului de lemn şi a ideologiei de partid, aceştia au manifestat şi au promovat deschiderea față de tendințele novatoare venite dinspre literatura europeană şi mai ales dinspre cea română a optzeciştilor. Estetica postmodernismului şi imperativul angajării promovate de scriitorii optzeciști au facilitat deopotrivă *dialogismul intertextual* şi *dialogismul interacțional* ca principii de prezentare a omului şi a realităților sociale din spațiul interriveran.

Trăim într-o lume digitală, internetul face posibil un schimb de informații de un volum, o profunzime şi o calitate fără precedent. Difuzarea literaturii în varianta WEB cu ajutorul tehnologiei multimedia, discuțiile pe forum oferă şanse nelimitate celor care din anumite motive nu au avut acces la procesul literar contemporan. S-au creat premise suficiente şi pentru o literatură care să-şi construiască demersul nu numai pe dorința de a comunica *ceva*, ci şi a comunica cu *altul* în vederea învestirii cu sens a acelui *ceva*. În aceste condiții, însuşi conceptul de *comunicare artistică* este regândit, el nu mai este considerat doar un canal de transmitere a informațiilor şi cunoştințelor, doar o alternanță de emitere-recepție, ci un un sistem cu multiple canale, un „proces în care se formulează şi se reformulează simbolic identitatea, legăturile şi relațiile noastre sociale, lumea noastră comună de obiecte şi evenimente semnificative, senzațiile şi gândurile, modalitățile noastre de exprimare a realităților sociale” (Craig, 2001: 125).

Practica verbală şi socială contemporană se constituie pe principiile elaborate în baza cuceririlor ideatice ale secolului al XX-lea referitoare la convenția globală de interdependență a tuturor oamenilor, diversitatea lingvistică şi culturală, democrație şi drepturile omului, capacitatea limbii de a forma şi a impune stereotipuri sociale, constituirea discursivă a identității, natura dialogică a limbii, a cunoaşterii şi a personalității etc. Ideea actuală de

BDD-A23582 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:20 UTC)

„responsabilitate globală” constă în disponibilitatea de a-l asculta pe celălalt cu răbdare şi de a-i răspunde, în înţelegerea faptului că doar prin celălalt omul poate să se dezvăluie pe sine, să-şi perceapă locul şi rostul în lume şi chiar să-şi racordeze individualitatea la unitatea lumii. Abaterea semnificativă de la parametrii contemporani ai dialogului pune problema fenomenului de *distorsionare în comunicare*.

Ne punem întrebarea dacă se poate vorbi la momentul actual despre un dialog funcţional între literatura postsovietică din Republica Moldova şi cea europeană, dacă, odată cu opţiunea pentru o estetică nouă, scriitorii s-au deschis şi spre o reformulare a identităţii culturale. Observaţiile noastre s-au realizat în două planuri: pe de o parte, am urmărit predispoziţiile scriitorilor din Republica Moldova pentru reflecţia dialogică a literaturii şi, în general, a fenomenului cultural; pe de alta, ne-a interesat competenţa acelora care s-au manifestat în ultimii ani şi în calitate de romancieri de a-şi structura dialogic textul artistic. Un material de lucru perfect disponibil pentru cercetările anunţate în prima sarcină sunt textele despre literatură publicate în revistele culturale *Contrafort* şi *Sud-Est*, care constituie, de fapt, preferinţele tinerilor scriitori în topul publicaţiilor cu o formulă prooccidentală. Dincolo de viziunea dialogică de ansamblu a acestor reviste, care inserează în fiecare număr interviuri, anchete, prezentări de cultură şi management cultural din Uniunea Europeană, recenzii ale celor mai bune cărţi din literatura universală, forumuri pe site, se atestă şi o structură dialogică de adâncime a discursurilor fie teoretice, fie ideologice, în care autorii îşi expun poziţiile pe o tonalitate minoră, degajată, lipsită de patetism, însoţindu-le cu argumente relevante. Practica dialogului pare a fi o necesitate absolută, un mijloc eficace care permite constituirea unei identităţi deschise spre integrarea în spiritul şi în mentalitatea europeană. Dacă raportăm aceste reviste la câteva publicaţii foarte importante din perioadele anterioare, care şi-au anunţat voinţa depăşirii complexelor provinciale în numele sincronizării cu valorile occidentale (facem abstracţie de revistele postbelice aproape lipsite de dreptul de a pune în discuţie problema ralierii la valorile occidentului), cum sunt *Viaţa Basarabiei, Cuget moldovenesc, Pagini basarabene, Poetul, Itinerar, Bugeacul,* atestăm o certă distanţare efectivă de ceea ce s-ar numi o politică de apărare a vreunei doctrine naţionaliste sau, mai cu seamă, a unui *spiritus loci* exclusivist. Europenitatea este concepută drept parte constitutivă, alteritate a eului românesc-moldovenesc-basarabean şi spirit-partener al unei reciprocităţi sau mutualităţi cooperante, împlinitoare. Exerciţiul dialogicului realizat la nivelul practicii verbale şi sociale contemporane le oferă posibilităţi de devansare a complexelor de inferioritate sau a reticenţelor faţă de structurile şi modelele străine, resimţite, de regulă, ca obstacole de netrecut ce ameninţă prin dizolvarea specificului naţional. Poziţia critică faţă de tot felul de patologii ideologice şi oroarea pentru „limbajele de lemn” specifice publicaţiilor proletcultiste

BDD-A23582 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:20 UTC)

contribuie la educarea unui gust al pluralismului şi al plurilingvismului. Depăşirea acestor impedimente distorsionante ale comunicării oferă scriitorilor din Republica Moldova şansa unui dialog fiabil şi autentic şi în planul creaţiei artistice.

După ’90 încoace genul cel mai receptiv la evoluţia formelor de existenţă umană, romanul, începe să reprezinte modalităţi alternative de naraţiune şi descriere a experienţelor traumatizante ca efecte ale discursului monologic totalitar şi naţional-izolaţionist. În dorinţa de a corespunde noului orizont de aşteptare, Aureliu Busuioc, Nicolae Popa, Emilian Galaicu-Păun, Vitalie Ciobanu, Vasile Gârneţ, Alexandru Vakulovski, Anatol Moraru, Ghenadie Postolache ş.a. produc un roman subversiv, polemic la adresa viziunii schematist-univoce a realismului socialist, deconstruind maniheismul şi utopiile acestuia prin proliferarea stilurilor şi a limbajelor, prin promovarea deschiderii către celălalt. Faptul se datorează tendinţei acestora de a se afilia la opţiunea estetică şi la polemicile antimoderniste ale generaţiilor optzeciste de peste Prut şi, în acelaşi timp, aspiraţiei de a crea alternative şi replici la adresa literaturii rural-păşuniste sau neosămănătoriste, care mai forma încă canonul în RSSM prin anii ’80.

Tonul l-a dat, se pare, de la Paris, Paul Goma cu romanul *Din calidor* (1987), în care se configurează o variantă alternativă a tipului literar de basarabean, extravertit şi excentric, diferit de imaginile personajelor resemnate, contemplative, păşuniste şi senine ale canonului literar instaurat după refluxul realismului socialist. Stihia grotescului şi a carnavalescului pune amprente pe toate existenţele romanului, „idiotismul” şi bizareria transmiţându-se ereditar ca în renumita familie Buendia. Caractere ambivalente, necomplinibile, cu cele mai neaşteptate posibilităţi, oamenii „din calidor” constituie replica la galeria de basarabeni contemplativi şi uniformi.

Considerat cel care anunţă apariţia prozei optzeciste în Basarabia anilor ’90, Vasile Gârneţ, cu romanul *Martorul* (1988), pune problema consecinţelor grave ale unei închideri monologic-dogmatice a identităţii. Resentimentele reciproce devoratoare ale membrilor unui clan alimentează criza identităţii unuia dintre vlăstarii acestuia, Ilarion, aici narator şi personaj. Singurătatea orgolioasă şi mefientă, lipsa cooperării şi incompetenţa dialogică a strămoşilor lui Ilarion sunt cauzele distorsionării conştiinţei sale identitare: „S-au închis fiecare în cochilia sa, bucurându-se probabil că ceea ce văd ei nu li se întâmplă lor... Rodion şi Stanca nici nu s-au gândit, fiecare în singurătatea lui, că pot şi trebuie să se ajute unul pe altul...” Extinsă, povestea clanului lui Ilarion poate fi considerată alegoria experienţei identitare sovietice a locuitorilor ţinutului dintre Nistru şi Prut.

Opţiunea pentru dialog şi deschiderea pentru părerile diferite ale celorlalţi este declarată în romanul *Schimbarea din stráj*ă (1991) de Vitalie Ciobanu. Distribuirea auctorială

BDD-A23582 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:20 UTC)

a competențelor verbale şi a rolurilor fiecărui personaj în roman este periclitată de un „Popas între două capitole”, în care scriitorul-narator, conştient de puținătatea experienței sale, solicită şi se arată receptiv la părerile personajelor sale. Convocarea unui dialog al părerilor la masa rotundă a romanului este alimentată de încrederea că „adevărata putere, nu-i aşa, începe atunci când nu te temi să admiți a o pune în discuție”. În acelaşi timp, asistăm şi la o conştientizare, în spirit poststructuralist, a unui statut propriu de manipulat, de produs al imaginației ce aparține unui „creator suprasenzorial”. Surplusul de viziune şi de sens pe care personajele le aduc în economia romanului au rolul să completeze şi să construiască neîncetat identitatea personală şi narativă a scriitorului Vitalie Ciobanu.

Chiar dacă la apariția romanului *Gesturi* (1996), semnat de Emilian Galaicu-Păun, recenzenții au declarat aproape în unanimitate că este vorba despre prima experiență de „gradul zero al scriiturii” în proza chişinăuiană, despre un discurs romanesc principial diferit, în acord cu experimentele Noului Roman Francez, textul lasă să se întrevadă o atitudine a autorului pe alocuri polemică cu modelul mecanicist al Lumii şi al Cărții, pe care l-au impus textualismul în anii ’60-’70. Exclamația finală – „*Personne c’est moi*” – indică, prin natura-i ambiguă, o stare de alertă a subiectivității, o replică a creatorului împotriva textului care aproape că l-a devorat. Aplicând o *logică apofantică*, *a antilecturii* asupra majorității afirmațiilor din roman, vom descoperi o lume cu alte valori, legată prin fire nevăzute cu umanismul romantic. Formele de travestiri ludice, parodice, ironice, cinice, serioase, grave, critice, inconştiente, isterice, emoționale, tolerante, evlavioase etc., care se aştern subtil peste cuvintele străine, alcătuiesc o partitură plurivocă şi tensionantă de voci, care dialoghează cu tendința obsesivă de „nirvanizare estetică a lumii” prin intermediul dexterității manieriste depersonalizatoare. Această ebuliție înseamnă o dorință de schimbare şi depăşire a modelelor literare formative.

Distribuirea ca pe o tablă de şah a personajelor-figuri din romanul *Rondul* (2000) de Ghenadie Postolache radicalizează şi duce până la ultimele ei consecințe intenția lui Vladimir Nabokov din *Apărarea Lujin* de a pune în evidență şansele minime de rezistență ale omului într-o lume deja structurată lingvistic, sociocultural, istoric, politic etc. Universul lui Ghenadie Postolache este unul al repetabilității inexorabile a stereotipurilor lingvistice şi a exercițiilor combinatorii, în care subiectivitatea nu-şi găseşte locul. Dar oare nu ascunde această tenacitate tehnicistă şi un gest uman de revoltă împotriva unor constrângeri „milităreşti”?

Un „rătăcitor printre limbaje” se anunță a fi, cu romanul *Spune-mi Gioni!* (2003), Aureliu Busuioc, scriitor afirmat în paradigma modernistă şi deschis spre mai multe vârste ale literaturii. Conştient de țesătura plurilingvă a culturii contemporane, prozatorul îşi confirmă adeziunea la paradigma postmodernistă atacând din interior paranoia proletcultistă (intenție

BDD-A23582 © 2009 Editura Universității „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:20 UTC)

atestată şi în romanul *Pactizând cu diavolul*, apărut anterior şi care anunţă ruptura), subintitulată sarcastic *Învăţăturile veteranului KGB Verdikurov către nepotul său*. Structura epistolară de suprafaţă a romanului demască o insuficienţă dialogică de principiu a personajului semnatar, discursul său fiind o mostră a comunicării distorsionate, închise în dogmă şi în monologism ideologic. Majoritatea personajelor lui Aureliu Busuioc ilustrează conştiinţe alterate de năluca comunismului, spirite gregare mutilate de maşinăria securisto-kaghebistă, indivizi docili care se mişcă într-o lume unde toţi vorbesc într-un exasperant unison propagandistic.

Apariţia romanului *Avionul mirosea a peşte* (2007), semnat de Nicolae Popa, confirmă ancorarea definitivă a romanului din Republica Moldova în praxisul dialogal de nivel european. Prin formula reuşită de textualizare a realităţilor basarabene (T. Urian), romanul lui Nicolae Popa fragmentează şi deconstruieşte modelul european, integrându-se în el prin diferenţa-i inerentă. Buna stăpânire a formelor literare ale dialogicului şi a procedeelor postmoderniste îi dă posibilitatea autorului să-şi transfere intenţiile în diverse contexte lingvistice literare şi extraliterare: roman, jurnal, poem, depoziţie sau anchetă judiciară, jargoane ale unor grupuri sociale, limbaj politic etc., care îi construiesc unitatea stratificată a identităţii esenţial deschise spre alte lumi. Făcând ocolul prin biblioteca globală, prin multitudinea lumilor posibile ale lui *Alter*, scriitorul se propune cu ireductibilul lumii sale, verificându-şi competenţa punerii în comun a unor probleme existenţiale. Varianta lui Nicolae Popa este confesiunea unui dezgustat de starea socială, culturală, politică şi economică a ţinutului în care s-a născut şi locuieşte, a unui înnebunit de obsesia culpei cauzate de lipsa unei comunicări efective cu semenii săi. Artefactul textual joacă rolul intermediarului cultural, filonul ce mijloceşte comunicarea între lumea personală a autorului şi lumile celorlalţi. Coprezenţa vocilor narative asigură performanţa dialogală a acestui roman, care reuşeşte cu siguranţă să învioreze „starea prozei” din Basarabia.

Într-un univers al plurilingvismului, al plurivocităţii şi al polifoniei ancorează şi miniromanele experimentale ale mai tinerilor scriitori Ştefan Baştovoi, Alexandru Vakulovski, Tamara Cărăuş, Mihaela Perciun, nume care reprezintă generaţia „în expectaţie” (V. Ciobanu). Aceşti autori antrenează în dialog vocile rebele, care au abordat subiecte marginalizate, aspecte existenţiale anodine şi absorbite de cotidian ale inşilor de la „periferia” Europei.

Cu romanul *Turnătorul de medalii* (2008), Anatol Moraru ne propune un soi de literatură carnavalescă, a cărei figură centrală este „diletantul bine informat” sau, ca să folosim o formulă literară româneacă, „ingeniosul bine temperat” fixat în context, dar apt şi liber să schimbe neîncetat registrele verbale. Eşecul în comunicare cu majoritatea locuitorilor

BDD-A23582 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:20 UTC)

unui oraş situat pe margine şi care a căpătuit „specialişti” din tot URSS-ul, veniți aici să prolifereze înțelepciunea leninistă, va genera izolarea autoimpusă în imperiul simulacrelor livreşti a câtorva exponenți universitari: profesori şi studenți. Înclinația spre fabulație şi aventurism, dexteritatea improvizărilor, a parafrazărilor, a mixturilor parodice şi a bricolajelor textuale, însăilarea hedonistă a narațiunilor în lanț, de genul poveştilor din *O mie şi una de nopți*, şi, în general, erudiția culturală de care fac paradă personajele lui Anatol Moraru constituie un demers polemic la adresa inerțiilor modului de viață specific vechiului regim sovietic, dar şi a literaturii care o reprezintă. Sub incidența ironiei şi a demascărilor cad şi condițiile postsovietice meschine, derizorii şi fără perspective în care s-au pomenit indivizii campusului bolțean. În lipsa altor posibilități de comunicare, doar literatura îi mai conectează la lumea postmodernă şi globalizată, la ideile de libertate şi dezvoltare.

Disponibilitatea dialogică a scriitorilor din Republica Moldova, dorința lor de a crea dimensiunea deschiderii către *celălalt* are nevoie de reciprocitate. Fiind mult timp o figură refulată a imaginației europene, cultura „exotică” a acestui ținut interriveran se vrea recuperată şi percepută ca o alteritate. Cu lumile lui, cu modurile diferite de a fi, romanul de tranziție din Republica Moldova este o expresie a efortului de integrare în rațiunea modelului european ca joc liber şi structural deschis. Doar transgresând distorsionările de comunicare, acesta are şansa să-şi creeze o imagine de sine consistentă şi durabilă în orizontul european.

Bibliografie:

Craig, R.T., *Communication //Encyclopedia of Rhetoric*, New York, Oxford University Press, 2001, p. 125.

BDD-A23582 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:20 UTC)